FAN VA TA’LIM YANGILIKLARI
ILMIY-METODIK JURNAL
ISSN 3093-8694 ◆ saen.uz
2026-yil
10 (2)-son

UDK: 37.011.3-051:005.963

Qorshiyev Bekzod Abduraimovich,
Surxondaryo viloyati mahorat markazi Akademik faoliyatni muvofiqlashtirish bo‘limi boshlig‘i

O‘QITUVCHILAR MAHORATINI OSHIRISH TIZIMINING DAVLAT VA JAMIYAT OLDIDAGI AHAMIYATI: AKADEMIK YONDASHUVLAR

Annotatsiya. Mazkur maqolada o‘qituvchilar kasbiy mahoratini oshirish tizimining davlat va jamiyat taraqqiyotidagi strategik ahamiyati ilmiy-nazariy hamda akademik yondashuvlar asosida tahlil qilingan. Tadqiqotda inson kapitali nazariyasi, andragogika, neyropedagogika, uzluksiz kasbiy rivojlanish konsepsiyasi va xalqaro ta’lim tajribalarining pedagoglar malakasini oshirish jarayonidagi o‘rni yoritilgan. Shuningdek, O‘zbekiston Respublikasida pedagog kadrlar malakasini oshirishga oid me’yoriy-huquqiy hujjatlar, milliy ilmiy manbalar va xalqaro tadqiqotlar qiyosiy tahlil qilingan. O‘qituvchilarning kasbiy rivojlanishi ta’lim sifati, inson kapitali, iqtisodiy raqobatbardoshlik va jamiyatning ijtimoiy-ma’naviy barqarorligi bilan uzviy bog‘liqligi asoslangan. Malaka oshirish samaradorligini baholashda tinglovchilarning qoniqish darajasi, bilim va ko‘nikmalarining rivojlanishi, pedagogik amaliyotdagi o‘zgarishlar hamda o‘quvchilarning ta’lim natijalarini hisobga olish zarurligi ko‘rsatib berilgan. Tadqiqot yakunida pedagoglarning individual kasbiy ehtiyojlarini inobatga olish, amaliyotga yo‘naltirilgan ta’lim dasturlarini takomillashtirish, mentorlik faoliyatini rivojlantirish va ilmiy monitoring mexanizmlarini kuchaytirish bo‘yicha tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: o‘qituvchi mahorati, malaka oshirish, inson kapitali, andragogika, neyropedagogika, uzluksiz kasbiy rivojlanish, ta’lim sifati, davlat siyosati, xalqaro tajriba, kasbiy kompetensiya, ilmiy monitoring, pedagogik faoliyat.

ЗНАЧЕНИЕ СИСТЕМЫ ПОВЫШЕНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО МАСТЕРСТВА УЧИТЕЛЕЙ ДЛЯ ГОСУДАРСТВА И ОБЩЕСТВА: АКАДЕМИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ

Аннотация. В статье анализируется стратегическое значение системы повышения профессионального мастерства учителей для развития государства и общества на основе научно-теоретических и академических подходов. Рассматриваются теория человеческого капитала, андрагогика, нейропедагогика, концепция непрерывного профессионального развития и международный опыт в области повышения квалификации педагогических кадров. Проведен сравнительный анализ нормативно-правовых документов Республики Узбекистан, отечественных научных источников и международных исследований, посвященных профессиональному развитию учителей. Обоснована взаимосвязь профессионального совершенствования педагогов с качеством образования, развитием человеческого капитала, экономической конкурентоспособностью и социально-духовной стабильностью общества. Особое внимание уделено критериям оценки эффективности системы повышения квалификации, включая удовлетворенность участников, развитие профессиональных знаний и навыков, изменения в педагогической практике и образовательные результаты учащихся. По итогам исследования разработаны рекомендации по совершенствованию программ профессионального развития с учетом индивидуальных потребностей учителей, развитию наставничества, внедрению практико-

ориентированных образовательных программ и укреплению механизмов научного мониторинга.

Ключевые слова: профессиональное мастерство учителя, повышение квалификации, человеческий капитал, андрагогика, нейропедагогика, непрерывное профессиональное развитие, качество образования, государственная политика, международный опыт, профессиональная компетентность, научный мониторинг, педагогическая деятельность.

THE IMPORTANCE OF THE TEACHER PROFESSIONAL DEVELOPMENT SYSTEM FOR THE STATE AND SOCIETY: ACADEMIC APPROACHES

Abstract. This article examines the strategic importance of the teacher professional development system for the advancement of the state and society through scientific and academic approaches. It explores human capital theory, andragogy, neuropedagogy, the concept of continuous professional development, and international experience in teacher education. A comparative analysis is conducted of the regulatory framework of the Republic of Uzbekistan, national academic sources, and international research on teachers’ professional development. The study substantiates the close relationship between teachers’ professional growth, educational quality, human capital development, economic competitiveness, and the social and cultural stability of society. Particular attention is paid to evaluating the effectiveness of professional development through participants’ satisfaction, improvements in professional knowledge and skills, changes in teaching practices, and students’ learning outcomes. The article concludes with recommendations for improving professional development programmes by taking individual teacher needs into account, strengthening practice-oriented training, developing mentoring systems, and enhancing scientific monitoring mechanisms.

Keywords: teacher professional development, in-service training, human capital, andragogy, neuropedagogy, continuous professional development, educational quality, public policy, international experience, professional competence, scientific monitoring, teaching practice.

KIRISH

Zamonaviy jamiyat taraqqiyoti, avvalo, inson kapitalining sifati, ilmiy salohiyat va intellektual resurslardan samarali foydalanish bilan belgilanadi. Ushbu jarayonda ta’lim tizimi, xususan, o‘qituvchilarning kasbiy tayyorgarligi va pedagogik mahorati alohida ahamiyat kasb etadi. Chunki ta’lim muassasasida amalga oshiriladigan har qanday islohot, yangilanish yoki innovatsion o‘zgarishning amaliy natijasi ko‘p jihatdan uni hayotga tatbiq etuvchi pedagogning bilim darajasi, kasbiy kompetensiyasi va zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo‘llash qobiliyatiga bog‘liq.

Bugungi globallashuv, raqamli transformatsiya va xalqaro raqobat sharoitida o‘qituvchining kasbiy mahoratini rivojlantirish faqat uning shaxsiy ehtiyoji yoki ta’lim tashkilotining ichki vazifasi sifatida qaralmasligi kerak. Bu masala davlatning uzoq muddatli taraqqiyot strategiyasi, iqtisodiy barqarorligi, jamiyatning intellektual salohiyati va yosh avlodning raqobatbardoshligini ta’minlovchi muhim omillardan biridir. Shu nuqtayi nazardan, pedagoglarning malakasini oshirish tizimini

zamonaviy ilmiy yondashuvlar asosida tashkil etish va uning samaradorligini muntazam baholab borish dolzarb vazifaga aylanmoqda.

O‘zbekiston Respublikasida ham pedagog kadrlarning kasbiy salohiyatini rivojlantirish davlat ta’lim siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida belgilangan. Xususan, 2020-yil 23-sentabrdagi O‘RQ-637-sonli “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun [1], O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 26-sentabrdagi PQ-3271-sonli [2], 2020-yil 6-noyabrdagi PQ-4884-sonli [3] hamda 2024-yil 21-iyundagi PQ-231-sonli qarorlari [4] pedagog kadrlarni tayyorlash, qayta tayyorlash va uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini takomillashtirishning huquqiy va tashkiliy asoslarini belgilaydi. Mazkur hujjatlarda pedagoglarning kasbiy bilimlarini yangilash, zamonaviy ta’lim texnologiyalarini egallash hamda ta’lim sifatini oshirishga qaratilgan mexanizmlarni rivojlantirish masalalariga alohida e’tibor qaratilgan.

Xalqaro tajriba ham o‘qituvchilarning uzluksiz kasbiy rivojlanishi ta’lim tizimi samaradorligini belgilovchi muhim shartlardan biri ekanini ko‘rsatadi. OECD tomonidan amalga oshirilgan TALIS tadqiqotlarida o‘qituvchilarning kasbiy rivojlanish imkoniyatlari, malaka oshirish jarayonidagi ishtiroki, pedagogik hamkorlik va kasbiy ehtiyojlari keng o‘rganilgan [7]. Ushbu tadqiqotlar pedagoglarning kasbiy rivojlanishi bir martalik kurslar bilan cheklanmasligi, balki muntazam o‘rganish, tajriba almashish va pedagogik faoliyatni tahlil qilishga asoslangan uzluksiz jarayon bo‘lishi kerakligini ko‘rsatadi.

Mazkur maqolaning asosiy maqsadi o‘qituvchilar mahoratini oshirish tizimining davlat va jamiyat oldidagi ahamiyatini akademik yondashuvlar asosida ilmiy jihatdan asoslash, uning nazariy va metodologik asoslarini ochib berish hamda O‘zbekiston sharoitida tizim samaradorligini oshirishga qaratilgan ilmiy-amaliy tavsiyalarni ishlab chiqishdan iborat.

Ushbu maqsadga erishish uchun inson kapitali nazariyasi nuqtayi nazaridan pedagog kasbiy salohiyatining davlat taraqqiyotiga ta’sirini tahlil qilish, andragogika va neyropedagogika tamoyillarining malaka oshirish jarayonidagi imkoniyatlarini aniqlash, rivojlangan davlatlar tajribasini o‘rganish, milliy tizimning huquqiy va tashkiliy asoslarini baholash hamda pedagoglarning kasbiy rivojlanish natijalarini ilmiy mezonlar asosida baholash masalalari tadqiq etildi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

O‘qituvchilarning kasbiy mahoratini rivojlantirish masalasi pedagogika, psixologiya, iqtisodiyot va ta’lim menejmenti fanlari doirasida keng o‘rganilgan. Mazkur muammoning nazariy asoslarini inson kapitali nazariyasi bilan bog‘liq ilmiy qarashlar tashkil etadi. G.S. Beckerning inson kapitaliga oid tadqiqotlarida ta’lim va kasbiy tayyorgarlikka yo‘naltirilgan investitsiyalar iqtisodiy rivojlanishning muhim omili sifatida talqin qilinadi [8]. Ushbu yondashuvga ko‘ra, bilim, ko‘nikma va malakalarni rivojlantirish insonning mehnat unumdorligini oshirish bilan birga, jamiyatning umumiy iqtisodiy salohiyatini ham mustahkamlaydi. Shu nuqtayi

nazardan, o‘qituvchilar malakasini oshirishga yo‘naltirilgan mablag‘ va resurslar ta’lim tizimining ichki xarajati emas, balki mamlakat kelajagiga kiritiladigan strategik investitsiya hisoblanadi.

A. Schleicherning tadqiqotlarida XXI asr maktab tizimini rivojlantirishda o‘qituvchining kasbiy salohiyati va ta’lim muassasalarining pedagogik imkoniyatlari hal qiluvchi omillar sifatida ko‘rsatiladi [9]. OECDning TALIS 2018 natijalariga bag‘ishlangan tadqiqotida esa pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivojlanishi, o‘zaro hamkorligi va kasbiy o‘rganish faoliyati xalqaro ta’lim siyosatining muhim yo‘nalishlari sifatida tahlil qilingan [7]. Bu ilmiy qarashlar o‘qituvchilar malakasini oshirish tizimini iqtisodiy va ijtimoiy taraqqiyot bilan bog‘liq holda o‘rganish zarurligini asoslaydi.

Pedagoglarning malakasini oshirishda andragogika nazariyasi ham muhim metodologik ahamiyatga ega. M.S. Knowles, E.F. Holton va R.A. Swanson kattalar ta’limining o‘ziga xos xususiyatlarini o‘rganib, katta yoshdagi ta’lim oluvchilarning tajribasi, mustaqilligi, kasbiy ehtiyojlari va amaliy maqsadlarini hisobga olish zarurligini ta’kidlaydilar [10]. Mazkur nazariyaga ko‘ra, malaka oshirish jarayonida pedagog tayyor bilimlarni passiv qabul qiluvchi emas, balki o‘z tajribasini tahlil qiladigan, mavjud bilimlarini yangilaydigan va yangi kasbiy yechimlarni mustaqil izlaydigan faol subyekt sifatida ishtirok etishi lozim.

J. Mezirow tomonidan ishlab chiqilgan transformativ ta’lim nazariyasi kattalar ta’limida mavjud qarashlarni qayta ko‘rib chiqish, kasbiy tajribani tanqidiy tahlil qilish va yangi bilimlar asosida faoliyatni o‘zgartirish jarayoniga alohida e’tibor qaratadi [11]. Ushbu yondashuv o‘qituvchilar malakasini oshirishda nazariy ma’lumotlarni o‘zlashtirish bilan cheklanib qolmasdan, pedagogik faoliyatni chuqur tahlil qilish va amaliyotga yangicha yondashuvlarni joriy etish zarurligini ko‘rsatadi.

Neyropedagogika va ta’lim neyrofanlari sohasidagi tadqiqotlar ham pedagoglarning kasbiy rivojlanishi uchun muhim nazariy asos yaratadi. T. Tokuhama-Espinosa tomonidan ilgari surilgan qarashlarda miya faoliyati, xotira, diqqat, motivatsiya va o‘rganish jarayonlari o‘rtasidagi munosabatlar yoritilgan [12]. Mazkur ilmiy yo‘nalish pedagoglarga ta’lim jarayonini insonning kognitiv imkoniyatlari, individual xususiyatlari va psixologik ehtiyojlarini hisobga olgan holda tashkil etish imkonini beradi. Biroq neyropedagogik yondashuvlarni qo‘llashda ilmiy jihatdan tasdiqlangan neyrofan xulosalarini ommalashgan, ammo yetarlicha asoslanmagan qarashlardan farqlash muhimdir.

O‘zbekistonlik olimlarning ilmiy ishlari ham pedagoglarning kasbiy shakllanishi va malakasini oshirish tizimining rivojlanishiga muhim hissa qo‘shgan. U. Begimqulov pedagogik ta’lim jarayoniga axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etishning nazariy va amaliy asoslarini yoritgan [13]. U. Inoyatovning tadqiqotlarida kasbiy ta’lim tizimini rivojlantirishning tashkiliy-pedagogik jihatlari o‘rganilgan [14]. N.A. Muslimov pedagoglarning kasbiy shakllanishi va rivojlanishiga oid nazariy hamda amaliy masalalarni tadqiq qilgan [15]. B.X. Xodjayevning umumiy pedagogikaga oid ilmiy qarashlari esa pedagogik faoliyatning nazariy va

metodik asoslarini anglashda muhim ahamiyatga ega [16]. S.B. Qorayevning tadqiqotlarida bo‘lajak o‘qituvchilarni kasbiy faoliyatga tayyorlashning pedagogik jihatlari yoritilgan [17].

Xorijiy tadqiqotchilar L. Darling-Hammond va M. Fullan pedagoglarning kasbiy rivojlanishini ta’lim tizimidagi sifat o‘zgarishlari bilan bog‘liq holda tahlil qiladilar. L. Darling-Hammond samarali kasbiy rivojlanish dasturlari mazmunan aniq, amaliyotga yo‘naltirilgan, hamkorlikka asoslangan va uzluksiz bo‘lishi kerakligini ta’kidlaydi [18]. M. Fullan esa ta’limdagi tizimli o‘zgarishlarni amalga oshirishda o‘qituvchilarning kasbiy salohiyati va ularning jarayondagi faol ishtirokini muhim shart sifatida ko‘radi [19].

Malaka oshirish samaradorligini baholash masalasi T.R. Guskey tadqiqotlarida alohida o‘rin tutadi. Olim tomonidan taklif etilgan besh darajali baholash modeli malaka oshirish jarayonining samaradorligini tinglovchilarning munosabati, o‘zlashtirilgan bilim va ko‘nikmalar, pedagogik faoliyatdagi o‘zgarishlar, tashkilot faoliyatiga ta’sir hamda o‘quvchilarning ta’lim natijalari asosida o‘rganishni nazarda tutadi [20]. R.M. Gagne va hammualliflarining o‘quv dizayni tamoyillari [21], L.S. Shulmanning pedagogik bilimlar haqidagi konsepsiyasi [22] esa malaka oshirish dasturlarining mazmuni va metodik tuzilishini takomillashtirishda muhim nazariy manba hisoblanadi.

Umuman olganda, o‘rganilgan ilmiy manbalar o‘qituvchilar malakasini oshirishni faqat kasbiy bilimlarni yangilash jarayoni sifatida emas, balki inson kapitalini rivojlantirish, ta’lim sifatini ta’minlash va jamiyat taraqqiyotiga xizmat qiluvchi ko‘p qirrali tizim sifatida o‘rganish zarurligini ko‘rsatadi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqot nazariy-tahliliy va qiyosiy xarakterga ega bo‘lib, unda o‘qituvchilar mahoratini oshirish tizimining davlat va jamiyat rivojlanishidagi ahamiyatini aniqlashga qaratilgan ilmiy yondashuvlardan foydalanildi. Tadqiqotning metodologik asosini inson kapitali nazariyasi, kattalar ta’limining andragogik tamoyillari, neyropedagogik yondashuvlar, uzluksiz kasbiy rivojlanish konsepsiyasi va ta’lim sifatini boshqarishning zamonaviy nazariyalari tashkil etdi.

Tadqiqot jarayonida O‘zbekiston Respublikasining pedagog kadrlar malakasini oshirishga oid me’yoriy-huquqiy hujjatlari, milliy ilmiy nashrlar, xalqaro tashkilotlarning tahliliy materiallari va xorijiy tadqiqotchilarning ilmiy ishlari o‘rganildi. Manbalarni tahlil qilishda tizimli yondashuv, qiyosiy tahlil, mazmuniy tahlil, tarixiy-retrospektiv tahlil, ilmiy umumlashtirish va mantiqiy xulosalash usullaridan foydalanildi.

Tizimli yondashuv asosida o‘qituvchilar malakasini oshirish jarayoni alohida kurslar yig‘indisi sifatida emas, balki davlat ta’lim siyosati, pedagogning individual kasbiy ehtiyojlari, ta’lim tashkilotining rivojlanish strategiyasi va jamiyat talablarini o‘zaro bog‘lovchi uzluksiz jarayon sifatida ko‘rib chiqildi. Qiyosiy tahlil yordamida Finlyandiya, Singapur, Yaponiya va Janubiy Koreyada pedagoglarning kasbiy

rivojlanishini tashkil etish tajribasi o‘rganilib, ularning milliy ta’lim tizimiga tatbiq etish imkoniyatlari baholandi.

Malaka oshirish samaradorligini o‘rganishda T.R. Guskey tomonidan taklif etilgan besh darajali baholash modeli metodologik asos sifatida qabul qilindi [20]. Ushbu model pedagoglarning malaka oshirish jarayoniga munosabatini, bilim va ko‘nikmalaridagi o‘zgarishlarni, o‘zlashtirilgan kompetensiyalarning amaliyotga tatbiq etilishini, ta’lim tashkiloti faoliyatiga ta’sirini hamda o‘quvchilarning ta’lim natijalaridagi o‘zgarishlarni izchil baholash imkonini beradi.

Shu bilan birga, tadqiqotda statistik ma’lumotlardan foydalanish masalasiga alohida e’tibor qaratildi. Rasmiy manba bilan tasdiqlanmagan raqamlar empirik natija sifatida talqin qilinmadi. Maqola doirasida mustaqil so‘rovnoma, eksperiment yoki psixodiagnostik tadqiqot o‘tkazilmaganligi sababli xulosalar mavjud ilmiy adabiyotlar, normativ hujjatlar va nazariy tahlil natijalariga asoslanadi. Bu holat tadqiqotning nazariy-tahliliy chegaralarini belgilaydi.

NATIJALAR

Tadqiqot davomida o‘qituvchilar mahoratini oshirish tizimining davlat va jamiyat oldidagi ahamiyati bir-biri bilan uzviy bog‘liq bo‘lgan bir nechta ilmiy-nazariy yo‘nalishlar orqali namoyon bo‘lishi aniqlandi. Eng avvalo, pedagoglarning kasbiy salohiyatini rivojlantirish inson kapitalini shakllantirishning asosiy shartlaridan biri hisoblanadi. Chunki o‘qituvchi nafaqat mavjud bilimlarni o‘quvchilarga yetkazadi, balki ularning mustaqil fikrlashi, muammolarni hal qilish qobiliyati, ijtimoiy mas’uliyati va kelajakdagi kasbiy faoliyatiga tayyorgarligini shakllantiradi. Shu sababli pedagogning kasbiy bilim va ko‘nikmalariga yo‘naltirilgan investitsiyalar uzoq muddatli istiqbolda jamiyatning intellektual hamda iqtisodiy salohiyatini oshirishga xizmat qiladi.

Inson kapitali nazariyasi nuqtayi nazaridan qaralganda, o‘qituvchilar malakasini oshirish davlat tomonidan amalga oshiriladigan strategik investitsiya sifatida baholanishi lozim. G.S. Beckerning ilmiy qarashlari ta’lim va kasbiy tayyorgarlikning iqtisodiy samaradorligini asoslab beradi [8]. Mazkur yondashuvga ko‘ra, malakali pedagoglar tomonidan berilgan ta’lim sifati kelajakda yuqori malakali mutaxassislar shakllanishiga, mehnat unumdorligining ortishiga va iqtisodiy raqobatbardoshlikning kuchayishiga zamin yaratadi. Demak, o‘qituvchilarning kasbiy rivojlanishiga ajratiladigan resurslar faqat ta’lim tizimining joriy ehtiyojlarini emas, balki davlatning uzoq muddatli rivojlanish manfaatlarini ham qamrab oladi.

Tadqiqotda malaka oshirish tizimining samaradorligi ko‘p jihatdan uning andragogik tamoyillar asosida tashkil etilishiga bog‘liqligi aniqlandi. Katta yoshdagi ta’lim oluvchilarning kasbiy tajribasi, individual ehtiyojlari, mustaqil qaror qabul qilish imkoniyati va amaliy faoliyat bilan bog‘liq muammolari ta’lim mazmunini belgilashda muhim o‘rin tutishi kerak [10]. Shu nuqtayi nazardan, pedagoglar uchun tashkil etiladigan malaka oshirish kurslari umumiy ma’ruzalar bilan cheklanmasdan,

ularning kundalik pedagogik faoliyatida uchraydigan muammolarni hal qilishga yo‘naltirilishi maqsadga muvofiq.

Neyropedagogik yondashuvlar tahlili esa o‘qituvchilarning kasbiy rivojlanishida o‘rganish jarayonining psixologik va kognitiv xususiyatlarini hisobga olish zarurligini ko‘rsatdi. Xususan, diqqat, xotira, motivatsiya, axborotni qayta ishlash va bilimlarni uzoq muddatli xotirada saqlash jarayonlariga oid ilmiy qarashlar malaka oshirish mashg‘ulotlarini tashkil etishda muhim metodik asos bo‘lib xizmat qilishi mumkin [12]. Bunda pedagoglarning bilimlarni faqat tinglash orqali emas, balki muhokama, mustaqil izlanish, amaliy topshiriqlar va kasbiy tajribani tahlil qilish orqali o‘zlashtirishiga sharoit yaratish lozim.

O‘rganilgan xalqaro tajriba pedagoglarning kasbiy rivojlanishini tashkil etishda yagona universal model mavjud emasligini, har bir davlat o‘zining ta’lim siyosati, iqtisodiy imkoniyatlari va milliy pedagogik an’analaridan kelib chiqib tegishli mexanizmlarni shakllantirishini ko‘rsatdi. Finlyandiya tajribasida o‘qituvchilarning yuqori kasbiy mustaqilligi, ilmiy-tadqiqot faoliyatiga yo‘naltirilgan tayyorgarligi va ta’lim muassasalaridagi hamkorlik muhim ahamiyatga ega. Bu tajribadan kelib chiqib, pedagoglarning kasbiy rivojlanishida mustaqil izlanish va refleksiv faoliyatni kuchaytirish zarurligi ko‘rinadi.

Singapur ta’lim tizimida o‘qituvchilarning kasbiy o‘sishi individual rivojlanish yo‘nalishlari va muntazam kasbiy qo‘llab-quvvatlash mexanizmlari bilan bog‘liq. Mazkur tajriba pedagogning kasbiy faoliyatidagi maqsadlarni aniq belgilash, uning kuchli va rivojlantirilishi lozim bo‘lgan jihatlarini aniqlash hamda individual kasbiy rivojlanish rejasini ishlab chiqishning ahamiyatini ko‘rsatadi.

Yaponiyada keng qo‘llaniladigan “Lesson Study” — dars tadqiqoti yondashuvi o‘qituvchilarning jamoaviy faoliyati, darsni birgalikda rejalashtirish, kuzatish va tahlil qilish orqali kasbiy rivojlanishini ta’minlashga xizmat qiladi. Ushbu yondashuv pedagogik tajriba almashish va o‘qituvchilar o‘rtasidagi kasbiy hamkorlikni kuchaytirishi bilan ahamiyatlidir. Janubiy Koreya tajribasi esa raqamli texnologiyalar va an’anaviy ta’lim shakllarini uyg‘unlashtirish, pedagoglarning zamonaviy texnologik kompetensiyalarini rivojlantirish imkoniyatlarini namoyon etadi.

O‘zbekiston Respublikasida pedagog kadrlarning uzluksiz kasbiy rivojlanishini ta’minlash bo‘yicha amalga oshirilayotgan islohotlar ham mazkur ilmiy xulosalar bilan uyg‘unlashadi. Xususan, 2024-yildagi PQ-231-sonli qaror pedagog xodimlarning uzluksiz kasbiy rivojlanish tizimini takomillashtirishga qaratilgan muhim huquqiy asoslardan biri hisoblanadi [4]. Ushbu yo‘nalishda pedagoglarning kasbiy ehtiyojlarini aniqlash, malaka oshirishning zamonaviy shakllarini rivojlantirish va ta’lim jarayonini samarali tashkil etish masalalari alohida ahamiyat kasb etmoqda.

Tadqiqot natijalari malaka oshirish tizimida baholash mexanizmlarini takomillashtirish zarurligini ham ko‘rsatdi. An’anaviy yondashuvlarda kursning samaradorligi ko‘pincha tinglovchilarning qoniqish darajasi yoki yakuniy nazorat natijalari orqali baholanadi. Biroq bunday ko‘rsatkichlar pedagogning kundalik faoliyatida

qanday o‘zgarish yuz berganini to‘liq aks ettirmaydi. Shu sababli Guskey modeliga muvofiq malaka oshirish samaradorligini bir necha bosqichda baholash maqsadga muvofiq [20]. Bunda pedagogning bilim va ko‘nikmalari bilan bir qatorda, o‘zlashtirilgan yangiliklarni dars jarayonida qo‘llashi, o‘quvchilar bilan ishlash usullaridagi o‘zgarishlar va ta’lim natijalariga ta’siri ham hisobga olinishi kerak.

Shuningdek, tadqiqot davomida malaka oshirish tizimining samaradorligini pasaytirishi mumkin bo‘lgan ayrim muammolar aniqlandi. Jumladan, kasbiy rivojlanish dasturlarining ayrim hollarda umumiy mazmunda tashkil etilishi, pedagoglarning individual ehtiyojlari va tajribasining yetarli darajada hisobga olinmasligi, nazariy mashg‘ulotlar bilan amaliy faoliyat o‘rtasidagi uzviylikning sustligi hamda kurslardan keyingi metodik qo‘llab-quvvatlash mexanizmlarining yetarlicha rivojlanmaganligi tizim samaradorligiga ta’sir qilishi mumkin.

Shu asosda o‘qituvchilar mahoratini oshirish tizimini rivojlantirishning muhim yo‘nalishlari sifatida individual kasbiy rivojlanish rejasini shakllantirish, amaliyotga yo‘naltirilgan dasturlarni kengaytirish, mentorlik va ustoz-shogird faoliyatini takomillashtirish, pedagogik hamkorlikni kuchaytirish hamda malaka oshirish natijalarini uzoq muddatli monitoring qilish zarurligi asoslandi.

MUHOKAMA

O‘qituvchilar mahoratini oshirish tizimining davlat va jamiyat oldidagi ahamiyatini baholashda, eng avvalo, uning ta’lim sifati va mamlakatning uzoq muddatli rivojlanishiga ta’sirini hisobga olish zarur. Pedagogning kasbiy salohiyati faqat alohida dars yoki ta’lim muassasasi faoliyati natijasi bilan cheklanmaydi. U butun jamiyatning intellektual rivojlanishiga, yosh avlodning ijtimoiy moslashuviga, fuqarolik pozitsiyasining shakllanishiga va kelajakdagi mehnat bozorining sifatiga ta’sir ko‘rsatadi. Shu sababli pedagoglar malakasini oshirish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri bo‘lishi lozim.

Inson kapitali nazariyasi mazkur masalaga iqtisodiy nuqtayi nazardan yondashish imkonini beradi. G.S. Beckerning ilmiy qarashlariga muvofiq, ta’lim va kasbiy tayyorgarlikka yo‘naltirilgan investitsiyalar uzoq muddatli iqtisodiy samara keltiradi [8]. Biroq o‘qituvchilar malakasini oshirishning iqtisodiy natijasini faqat bevosita moliyaviy ko‘rsatkichlar orqali baholash to‘g‘ri emas. Chunki pedagog faoliyatining samarasi jamiyatning ma’naviy muhiti, yoshlarning mustaqil fikrlashi, ijtimoiy mas’uliyati va kasbiy yo‘nalishlarini shakllantirishda ham namoyon bo‘ladi. Demak, pedagoglarning kasbiy rivojlanishi iqtisodiy, ijtimoiy va ma’naviy natijalarni birlashtiruvchi omildir.

Malaka oshirish jarayonining mazmuni va metodikasini takomillashtirishda andragogik yondashuvga alohida e’tibor qaratish zarur. Katta yoshdagi ta’lim oluvchilar, jumladan, tajribali pedagoglar yangi bilimlarni o‘zlarining mavjud kasbiy tajribasi bilan bog‘lagan holda o‘zlashtiradilar. Shu sababli ularning malakasini oshirish jarayonida tayyor nazariy ma’lumotlarni taqdim etish bilan cheklanmasdan, real pedagogik vaziyatlarni tahlil qilish, muammoli topshiriqlarni hal etish, o‘zaro tajriba

almashish va amaliy faoliyatni baholashga imkon beruvchi metodlardan foydalanish lozim [10; 11].

Bu borada transformativ ta’lim nazariyasi ham muhim ahamiyatga ega. O‘qituvchi o‘z faoliyatini muntazam tahlil qilib, avvalgi pedagogik qarashlarini qayta ko‘rib chiqishi va yangi metodlarni sinab ko‘rishi orqali kasbiy rivojlanishga erishadi. Bunday jarayon pedagogning faqat bilim darajasini oshiribgina qolmay, uning kasbiy tafakkuri va pedagogik pozitsiyasini ham takomillashtiradi.

Neyropedagogik yondashuvlar malaka oshirish dasturlarining psixologik va kognitiv jihatdan samarali tashkil etilishiga xizmat qiladi. O‘qituvchilar uchun mo‘ljallangan mashg‘ulotlarda diqqatni jamlash, bilimlarni xotirada saqlash, mustaqil fikrlash va motivatsiyani qo‘llab-quvvatlash mexanizmlarini hisobga olish muhimdir. Shu bilan birga, neyropedagogika nomi ostida ilmiy jihatdan tasdiqlanmagan usullarni joriy etishdan saqlanish, ta’lim neyrofanlari tomonidan asoslangan xulosalarga tayanish talab etiladi.

Xalqaro tajribani milliy tizimga moslashtirish masalasi ham alohida ilmiy yondashuvni talab qiladi. Finlyandiya, Singapur, Yaponiya va Janubiy Koreya ta’lim tizimlarida pedagoglarning kasbiy rivojlanishi turli tashkiliy mexanizmlar asosida amalga oshiriladi. Ushbu tajribalarni O‘zbekiston sharoitida qo‘llashda ularning tashqi shakllarini to‘g‘ridan-to‘g‘ri ko‘chirish emas, balki samarali tamoyillarini milliy ta’lim tizimining imkoniyatlari va ehtiyojlariga moslashtirish muhimdir.

Masalan, Yaponiyaning “Lesson Study” tajribasi asosida maktablarda pedagoglarning o‘zaro dars kuzatuvi va tahliliga asoslangan kasbiy hamkorligini rivojlantirish mumkin. Bunday faoliyatda o‘qituvchilar darsni birgalikda rejalashtiradi, uning borishini kuzatadi va o‘quvchilarning o‘zlashtirish jarayonini muhokama qiladi. Natijada kasbiy rivojlanish tashqi nazorat shaklidan pedagoglarning o‘z tashabbusiga asoslangan ilmiy-metodik faoliyatga aylanadi.

Singapur tajribasidan esa pedagoglarning individual kasbiy rivojlanish trayektoriyasini belgilash, mentorlik tizimini rivojlantirish va kasbiy o‘sishni muntazam qo‘llab-quvvatlash borasida foydalanish mumkin. Finlyandiya tajribasi pedagogning kasbiy mustaqilligi va ilmiy izlanish faoliyatini kuchaytirish zarurligini ko‘rsatsa, Janubiy Koreya tajribasi raqamli texnologiyalar orqali malaka oshirish imkoniyatlarini kengaytirishning ahamiyatini namoyon etadi.

O‘zbekiston sharoitida malaka oshirish tizimining samaradorligini ta’minlashda mahorat markazlari faoliyati muhim o‘rin tutadi. Mazkur markazlar faqat o‘quv kurslarini tashkil etuvchi muassasa sifatida emas, balki pedagoglarning kasbiy ehtiyojlarini o‘rganuvchi, metodik yordam ko‘rsatuvchi, ilg‘or tajribalarni ommalashtiruvchi va ta’lim sifatini yaxshilashga xizmat qiluvchi ilmiy-metodik tuzilma sifatida rivojlanishi maqsadga muvofiq.

Buning uchun, birinchi navbatda, har bir pedagogning kasbiy ehtiyojlarini aniqlash va individual rivojlanish rejasini ishlab chiqish mexanizmini takomillashtirish lozim. Bunda pedagogning ish staji, fan yo‘nalishi, pedagogik tajribasi, raqamli kompetensiyalari va faoliyatida uchrayotgan metodik muammolar hisobga

olinishi kerak. Natijada malaka oshirish dasturlari barcha pedagoglar uchun bir xil mazmunda tashkil etiladigan jarayondan individual ehtiyojlarga asoslangan rivojlanish tizimiga aylanishi mumkin.

Ikkinchidan, malaka oshirish kurslarining amaliy yo‘nalishini kuchaytirish talab etiladi. Pedagoglar kurs davomida egallagan bilimlarini real dars jarayonida sinab ko‘rish, natijalarni tahlil qilish va metodik tavsiyalar olish imkoniyatiga ega bo‘lishlari kerak. Bu jarayonda tajribali o‘qituvchilar, metodistlar va ta’lim tashkilotlari rahbarlarining hamkorligi muhim ahamiyatga ega.

Uchinchidan, malaka oshirish natijalarini baholash mexanizmlarini takomillashtirish zarur. T.R. Guskey modeli asosida baholash jarayonida kursning tinglovchilarga yoqqanligi yoki yakuniy test natijalarigina emas, balki pedagogik amaliyotdagi o‘zgarishlar va o‘quvchilarning ta’lim natijalariga ta’sir ham hisobga olinishi lozim [20]. Biroq o‘quvchilar natijalaridagi o‘zgarishlarni faqat malaka oshirish bilan izohlash mumkin emas. Bunda o‘quvchilarning boshlang‘ich tayyorgarligi, ta’lim muhiti, moddiy-texnik sharoit va boshqa omillar ham e’tiborga olinishi kerak.

To‘rtinchidan, pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivojlanishida raqamli ta’lim resurslaridan oqilona foydalanish muhimdir. Elektron platformalar, masofaviy ta’lim, videodarslar, raqamli metodik materiallar va interaktiv mashg‘ulotlar pedagoglarning bilimlarini mustaqil ravishda yangilash imkoniyatlarini kengaytiradi. Shu bilan birga, raqamli vositalar an’anaviy metodik hamkorlik va amaliy mashg‘ulotlarning o‘rnini to‘liq egallamasligi, balki ularni to‘ldirishi lozim.

Beshinchidan, pedagoglarning kasbiy rivojlanishini qo‘llab-quvvatlashda davlat, ta’lim muassasalari va ilmiy tashkilotlar o‘rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish zarur. Malaka oshirish tizimining samaradorligi faqat kurslar soni yoki ularda ishtirok etgan pedagoglar miqdori bilan belgilanmaydi. Muhim jihat — o‘qituvchining egallagan bilimlarini amaliy faoliyatda qo‘llashi va bu o‘zgarishlarning ta’lim sifatida namoyon bo‘lishidir.

Shu o‘rinda ta’kidlash lozimki, pedagoglarning kasbiy rivojlanishi uzluksiz jarayon bo‘lishi bilan birga, ularning shaxsiy mas’uliyatigagina yuklatilmasligi kerak. Ta’lim tashkilotida kasbiy o‘sish uchun zarur sharoit yaratish, metodik yordam ko‘rsatish, tajriba almashish imkoniyatlarini kengaytirish va pedagogik tashabbuslarni rag‘batlantirish rahbariyatning ham muhim vazifalaridan hisoblanadi.

Demak, o‘qituvchilar mahoratini oshirish tizimini takomillashtirish davlat siyosati, ilmiy-metodik faoliyat va pedagogning individual kasbiy rivojlanishini o‘zaro uyg‘unlashtirish orqali amalga oshirilishi kerak. Aynan shu yondashuv malaka oshirishning tashkiliy tadbir darajasidan ta’lim sifatini ta’minlovchi strategik mexanizm darajasiga ko‘tarilishiga xizmat qiladi.

XULOSA

O‘qituvchilar mahoratini oshirish tizimi davlat va jamiyat taraqqiyotining muhim strategik omillaridan biri hisoblanadi. Pedagoglarning kasbiy bilimlari, metodik

tayyorgarligi, innovatsion yondashuvlari va zamonaviy texnologiyalarni qo‘llash kompetensiyalari ta’lim sifatini belgilash bilan birga, mamlakatning inson kapitali va intellektual salohiyatini rivojlantirishga ham bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Shu sababli pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivojlanishi davlat ta’lim siyosatining ustuvor yo‘nalishi sifatida qaralishi lozim.

Tadqiqot natijalari inson kapitali nazariyasi o‘qituvchilar malakasini oshirishning iqtisodiy va ijtimoiy ahamiyatini asoslashini, andragogika kattalar ta’limining mazmuni va metodikasini takomillashtirish imkonini berishini, neyropedagogik yondashuvlar esa o‘rganish jarayonining kognitiv va psixologik xususiyatlarini hisobga olish zarurligini ko‘rsatdi. Ushbu yondashuvlarni o‘zaro uyg‘unlashtirish pedagoglarning kasbiy rivojlanishini ilmiy asosda tashkil etishga xizmat qiladi.

Xalqaro tajriba tahlili shuni ko‘rsatadiki, rivojlangan ta’lim tizimlarida o‘qituvchilarning kasbiy rivojlanishi individual ehtiyojlar, kasbiy hamkorlik, mentorlik, ilmiy-metodik izlanish va uzluksiz ta’lim tamoyillari asosida tashkil etiladi. Finlyandiya, Singapur, Yaponiya va Janubiy Koreya tajribalarining samarali jihatlarini milliy ta’lim sharoitlariga moslashtirish pedagoglar malakasini oshirish tizimining sifat jihatidan rivojlanishiga yordam beradi.

O‘zbekiston Respublikasida pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivojlanishiga oid me’yoriy-huquqiy asoslarning takomillashib borayotgani ushbu yo‘nalishning davlat siyosatidagi o‘rnini belgilaydi. Mazkur jarayonning samaradorligini yanada oshirish uchun malaka oshirish dasturlarini pedagoglarning individual ehtiyojlari asosida ishlab chiqish, nazariy bilimlarni amaliy faoliyat bilan uyg‘unlashtirish, ustoz-shogird va mentorlik tizimini rivojlantirish, raqamli ta’lim resurslaridan samarali foydalanish hamda kasbiy rivojlanish natijalarini muntazam monitoring qilish maqsadga muvofiq.

Shuningdek, malaka oshirish samaradorligini baholashda faqat kurslarda ishtirok etish yoki yakuniy nazorat natijalari bilan cheklanmasdan, pedagogik faoliyatdagi real o‘zgarishlar, ta’lim tashkilotining rivojlanishi va o‘quvchilarning o‘zlashtirish natijalarini ham hisobga olish zarur. Bunda T.R. Guskey tomonidan taklif etilgan ko‘p bosqichli baholash modeli muhim metodologik asos bo‘lib xizmat qilishi mumkin.

Umuman olganda, o‘qituvchilar mahoratini oshirish tizimini takomillashtirish uchun davlat tomonidan tashkiliy va metodik qo‘llab-quvvatlash, ilmiy asoslangan ta’lim dasturlari, pedagoglarning kasbiy mustaqilligi va uzluksiz o‘rganish madaniyatini rivojlantirish birgalikda amalga oshirilishi kerak. Zero, malakali o‘qituvchi nafaqat sifatli ta’lim beruvchi mutaxassis, balki jamiyatning intellektual, ma’naviy va iqtisodiy taraqqiyotiga xizmat qiluvchi muhim ijtimoiy kuchdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi. Ta’lim to‘g‘risida: O‘RQ-637-son Qonun. 2020-yil 23-sentabr. – URL: https://lex.uz/docs/-5013007

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 26-sentabrdagi PQ-3271-son qarori. Pedagog kadrlarni tayyorlash, xalq ta’limi xodimlarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tizimi samaradorligini yanada oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida.

3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-noyabrdagi PQ-4884-son qarori. Ta’lim-tarbiya tizimini yanada takomillashtirishga oid qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida.

4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 21-iyundagi PQ-231-son qarori. Maktabgacha va maktab ta’limi tashkilotlari xodimlarini uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini takomillashtirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida. – URL: https://lex.uz/docs/-7031377

5. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2006-yil 16-fevraldagi 25-son qarori. Pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tizimini yanada takomillashtirish to‘g‘risida. – URL: https://lex.uz/docs/-1053172

6. Oliy Majlis Qonunchilik palatasi. (2023). Pedagog xodimlarning malakasini oshirish tizimini qonunchilikda mustahkamlash: davra suhbati materiallari. – Toshkent.

7. OECD. (2019). TALIS 2018 Results (Volume I): Teachers and School Leaders as Lifelong Learners. OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/1d0ce926-en

8. Becker, G. S. (1993). Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis, with Special Reference to Education (3rd ed.). The University of Chicago Press.

9. Schleicher, A. (2018). World Class: How to Build a 21st-Century School System. OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/9789264300002-en

10. Knowles, M. S., Holton, E. F., & Swanson, R. A. (2015). The Adult Learner: The Definitive Classic in Adult Education and Human Resource Development (8th ed.). Routledge.

11. Mezirow, J. (1997). Transformative learning: Theory to practice. New Directions for Adult and Continuing Education, 1997(74), 5–12.

12. Tokuhama-Espinosa, T. (2014). Making Classrooms Better: 50 Practical Applications of Mind, Brain, and Education Science. W. W. Norton & Company.

13. Begimqulov, U. Sh. (2007). Pedagogik ta’limda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent: Fan.

14. Inoyatov, U. I. (2012). O‘zbekistonda kasb-hunar ta’limi tizimini rivojlantirishning tashkiliy-pedagogik asoslari. – Toshkent: Sharq.

15. Muslimov, N. A. (2014). Kasb ta’limi o‘qituvchilarining kasbiy shakllanishi nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent: Fan va texnologiya.

16. Xodjayev, B. X. (2019). Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent: Sanostandart.

17. Qorayev, S. B. (2020). Kelajak o‘qituvchisini kasbiy faoliyatga tayyorlashning pedagogik asoslari. – Toshkent: Noshir.

18. Darling-Hammond, L. (2017). Teacher education around the world: What can we learn from international practice? European Journal of Teacher Education, 40(3), 291–309.

19. Fullan, M. (2016). The New Meaning of Educational Change (5th ed.). Teachers College Press.